

Олександр Потехін

Врятувати ліберальну демократію: стримування путінської Росії

(Рецензія на книгу Девіда Креймера «Back to Containment: Dealing with Putin's Regime») ¹

Стурбованість історичною долею ліберальної демократії небезпідставно набула глобального поширення. Для майбутнього України як молодої демократії – це питання екзистенційного масштабу. Хоча нам самим доводиться вирішувати більшість проблем процесу перетворення держави на дієву демократію, досі багато в чому «фасадну» (за якої демократичні інститути присутні, але не визначають сутності соціальних процесів та владних відносин), проте кінцевий успіх України залежить від світового тренду – назад, до мракобісся тоталітаризму, чи вперед – до свободи.

У квітні 2016 р. І. Даалдер, тоді щойно звільнений з посади представника США в НАТО відомий фахівець з міжнародної безпеки, та не менш авторитетний у питаннях зовнішньої політики й міжнародних відносин співробітник Інституту Брукінгса Р. Кейган писали у «Вашингтон пост»: «Стратегії в економічній, політичній та безпековій сферах, які Сполучені Штати здійснювали протягом більше семи десятиліть як за демократичної, так і республіканської адміністрації у Білому домі, зараз піддані сумніву з боку значних сегментів американського суспільства та зазнають нападу провідних кандидатів (на президентську посаду. – *Авт.*) з обох сторін. Багато американців вже не вважають цінним ліберальний міжнародний порядок, який Сполучені Штати створили після Другої світової війни та підтримували протягом всієї «холодної війни» й після неї. Можливо, вони вважають його даністю та втратили візію необхідної ролі Сполучених Штатів для підтримки міжнародного середовища, плодами якого вони користуються величезною мірою. Безпрецедент-

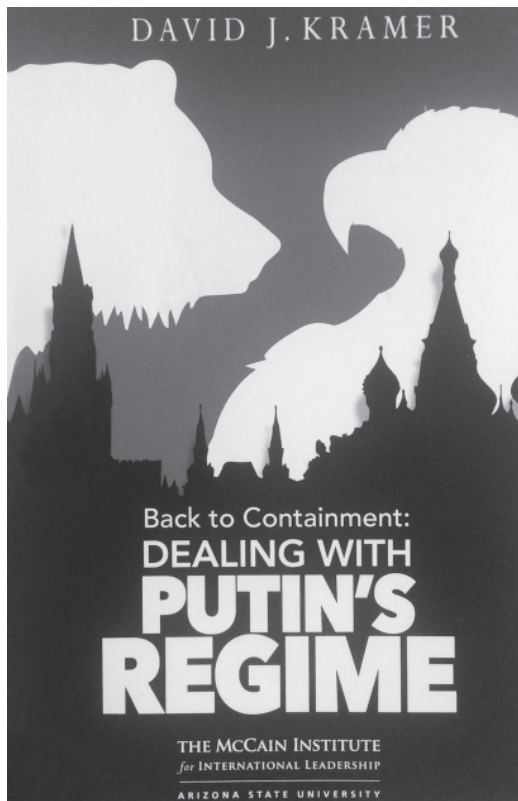
ного добробуту (американці. – *Авт.*) досягли завдяки вільним відкритим ринкам і розквіту міжнародної торгівлі; поширенню демократії й уникненню повномасштабного конфлікту між великими державами: всі ці значні досягнення залежали від постійного залучення (США. – *Авт.*) до світових справ. Проте політики з обох партій обдурюють публіку примарою звільненої від тягаря лідерства Америки. Створений Сполученими Штатами міжнародний порядок сьогодні стоїть перед більшими викликами, ніж у будь-який час з моменту апогею «холодної війни». Підйом авторитарних режимів в Азії та Європі загрожує підривом структур безпеки, які зберегли мир після Другої світової війни. Росія вторглася в Україну і захопила частину її території» ².

Вже Б. Обама та його невдала спадкоємиця Г. Клінтон надсилали сигнали щодо бажання полегшити для США тягар світового лідерства – і це надто добре відчула на собі Україна, коли 2014 р. постало питання про дієвість Будапештських (1994 р.) «запевнень» у наданні безпеки та збереженні (зараз уже відновленні) її територіальної цілісності. Слід віддати належне й Дж. Бушу-молодшому – небажання бути світовим лідером він продемонстрував млявою реакцією на вторгнення Росії до Грузії у серпні 2008 р., коли передоручив справу врегулювання його наслідків «другу Кремля» Н. Саркозі ³. Але будучи кандидатом у президенти США, Д. Трамп значно перевер-

¹ David J. Kramer. Back to Containment: Dealing with Putin's Regime. – Washington, D. C.: The McCain Institute for International Leadership, 2017. – 137 p.

² Daalder I. and Kagan R. The U.S. can't afford to end its global leadership role // *The Washington Post*. – April 22, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.washingtonpost.com/opinions/the-us-cant-afford-to-end-its-global-leadership-role/2016/04/22/da297be0-062a-11e6-b283-e79d81c63c1b_story.html?utm_term=.325090001103.

³ Див. Kramer D. Back to Containment: Dealing with Putin's Regime. – P. 45.

шив своїх попередників у Білому домі й опонента – Г. Клінтон у бажанні «зеконотити на міжнародній безпеці». Час виконання обіцянок минає, й після піврічного перебування Д. Трампа у Білому домі продовжували лунати запевнення у бажаності для США «добрих стосунків з Москвою», хоча, на щастя, дії Вашингтону далеко не завжди це підтверджували. Однією з головних перепон, за словами держсекретаря Р. Тіллерсона, були принципові розбіжності у підходах Вашингтона та Москви до розв’язання так званої «української кризи».

В аналітичній доповіді «Керівні принципи сталої політики США щодо Росії, України та Євразії» автори з Робочої групи Фонду Карнегі за міжнародний мир у 2017 р. писали: «Не повинно бути жодних ілюзій: повномасштабне зближення з Путіним (щоправда, Д. Трамп задовільнився б зараз і обмеженим зближенням. – *Авт.*) вимагатиме рішучого відступу від основоположних принципів політики США, завдасть неминучої шкоди трансатлантичним відносинам, підірве здатність США впливати у глобальному масштабі та загрожуватиме виживанню міжнародного порядку. [...] Сполучені Штати та Росія вже давно просуваються до другої версії “холодної війни”»¹.

¹ Rumer E., Sokolsky R. and Weiss A. S. Guiding Principles for a Sustainable U.S. Policy Toward Russia, Ukraine, and Eurasia. – Carnegie Endowment for International Peace. – February 9, 2017. – Available: <http://carnegieendowment.org/2017/02/09/guiding-principles-for-sustainable-u.s.->

Д. Креймер вважає, що «розмови про наближення нової “холодної війни” нічого не варті, вони тільки відволікають від зосередження на справжніх проблемах: дії Путіна, його поведінка та як на неї треба реагувати»². На нашу думку, друга «холодна війна» – «гібридна» – вже триває³. Розв’язав її взимку–навесні 2014 р. «фашизоїдний» (О. Мотиль) Кремль незаконною анексією української АР Крим та збройним вторгненням на схід України, де ним створено та підтримується на окупованих територіях незаконне терористичне сателітне утворення – ОРДЛО. Детальне пояснення, чому Москва пішла на такі кроки та якою має бути політика США й Заходу в цілому у протидії руйнівникам світового порядку присвячена невеличка за обсягом, але надзвичайно насичена фактами, думками та рекомендаціями Вашингтону, написана на оригінальних джерелах та завдяки особистому досвіду роботи автора у Державному департаменті США (близько восьми років на різних посадах, у тому числі – заступника держсекретаря з питань Європи та Євразії), книга Д. Креймера.

У передмові до книги Спеціальний представник США в Україні, авторитетний дипломат К. Волкер зазначив: «З моменту приходу В. Путіна до влади кожний американський президент пробував працювати разом з Росією. Президент Джордж В. Буш запустив стратегічний діалог, якому поклато край російське вторгнення до Грузії у 2008 р. Без жодних рухів (назустріч США. – *Авт.*) з боку Путіна Президент Барак Обама запустив “перезавантаження” (відносин з РФ. – *Авт.*), яке тривало до російського вторгнення в Україну 2014 р. Обидва президенти під кінець строку свого перебування при владі побачили, що двосторонні відносини з Росією перебувають у значно гіршому стані, ніж на момент їхнього приходу до Білого дому. Президент Дональд Трамп приступив до виконання своїх обов’язків у 2017 р. також готовий до покращення динаміки (відносин. – *Авт.*) з Росією. Але чи змінилася Росія настільки, щоб дозволити кращі стосунки зі Сполученими Штатами? Факти свідчать про протилежне – за короткий термін після вступу Президента Трампа на посаду Росія встигла загрожувати американським кораблям у Балтійському морі, загострила бої в Україні та дозволила Сирії вдатися до атак із за-

policy-toward-russia-ukraine-and-eurasia-key-judgments-from-joint-task-force-pub-67893.

² Kramer D. Back to Containment: Dealing with Putin's Regime. – P. 124.

³ Див. Потехін О. Друга «холодна війна»: попередні підсумки // Зовнішні справи. – 2015. – № 10. – С. 14–17.

стосуванням хімічної зброї з контрольованої росіями військової бази»¹.

Розгорнута відповідь на запитання «Чому російсько-американські відносини розвиваються саме таким шляхом і покращення їхнього стану сьогодні неможливе?» міститься у рецензованій праці. Зокрема, як обґрунтовано зазначає Д. Креймер, «Путінська Росія вбачає у Сполучених Штатах, демократії, НАТО, ЄС та Заході у широкому сенсі загрози її виживанню. Завдання номер один для Путіна – залишатися при владі, тому він фабрикує вигадки про Захід – загрозу для Росії, щоб виправдати свої авторитарні методи. Пошук кращих відносин з путінською Росією – не та ціль, заради якої варто жертвувати нашими (американськими, але співзвучними з українськими. – *Авт.*) принципами та інтересами»². Головна теза автора – довести, що Росія не тільки загрожує сусіднім державам, підриває світовий порядок, але Путін та його режим становлять «екзистенційну загрозу для Сполучених Штатів». Не випадково Д. Креймер став однією з найяскравіших постатей серед нечисленних друзів України в політико-аналітичному співтоваристві США. Його книга відрізняється від інших праць про путінізм насамперед тим, що акцент зроблено не тільки на аналізі природи путінського режиму, але й на провалах американської політики «умиротворення» режиму Путіна, який, за оцінкою Д. Креймера, «є ніким іншим, як параноїдальним (згадаймо А. Гітлера та І. Сталіна. – *Авт.*) авторитарним лідером, який править одним з найбільш корумпованих у світі режимом»³. Отже, його рекомендації стримувати Росію базуються на критичній оцінці «досягнень» в американсько-російських відносинах двох попередників Д. Трампа у Білому домі, які розглядаються у контексті об'єктивного висвітлення «непомічених» Вашингтоном кричущих реалій путінської Росії (розділи 2–5 книги). Щоб продемонструвати оригінальність та інші найкращі якості роботи Д. Креймера, наведемо один із сюжетів книги (проте вдалих сюжетів у книзі значно більше, отже варто прочитати її цілком): «Відповідальність за допомогу Україні було покладено на Дж. Байдена, а не на президента, і цей факт не залишився не поміченим Кремлем. Обама зустрівся з Порошенком у Вашингтоні у вересні 2014 р., проте він ніколи не

подорожував в Україну, щоб продемонструвати американську солідарність (з українським народом. – *Авт.*). У Москві та інших столицях цю нестачу зацікавленості розцінили як результат зосередженості на ІДІЛ, перемовинах з Іраном (з ядерної проблематики. – *Авт.*) та домашніх турботах – індикатор того, що ситуація в Україні не є великим пріоритетом для Вашингтону. Обама, здавалося, прагнув позбутися відповідальності за розв'язання української ситуації та покласти її на канцлера Німеччини і президента Франції. Можливо, позиція Путіна і була слабкою, проте, на його думку, порівняно з лідерами Заходу й американським президентом, він був сильніший»⁴.

У вступі (розділ 1) Д. Креймер вважає за необхідне зазначити, що слід відокремлювати путінський режим від Росії в цілому. Як він пише, «в нас (Сполучених Штатів. – *Авт.*) проблеми не з Росією чи росіянами, незважаючи на їхню, здається, схильність до сильних лідерів»⁵. При цьому, підводячи підсумки свого дослідження (розділ 6), він визнає: «навіть наступник Путіна може відчувати потребу вбачати у Заході загрозу легітимізації своєї влади. Розум багатьох росіян забруднений постійним барабаним боєм антиамериканської риторики контрольованого Кремлем російського телебачення. Для усунення цієї шкоди потрібен час. Хоча відносини США з Росією можуть довго залишатися напруженими, проте спільний інтерес полягає у попередженні вибуху повномасштабної конфронтації. Але переслідуючи цю мету, ми не маємо жертвувати сусідами Росії, віддавати їх до російської зони впливу [...], виглядати слабкими й нерішучими. Українці [...] мають знати, що США – їхній друг»⁶. У будь-якому разі жодних сумнівів у тому, що сам Д. Креймер є щирим, послідовним, надійним другом України, немає. Це підтверджує не тільки рецензована книга, але його неодноразово продемонстроване протягом багатьох років глибоке знання і розуміння українських реалій з усіма властивими їм суперечностями.

Д. Креймер пропонує стратегію стримування Росії, яка містить нові елементи у порівнянні зі стратегією «стримування комунізму» часів першої «холодної війни», але в ній явно простежуються елементи спадковості, зокрема в оцінках параноїдального характеру кремлівського режиму

¹ Kramer D. Back to Containment: Dealing with Putin's Regime. – P. 1 (Foreword by Kurt Volker).

² Ibid. – P. 126.

³ Ibid. – P. 4.

⁴ Ibid. – P. 101.

⁵ Ibid. – P. 3.

⁶ Ibid. – P. 133.

та його абсолютного цинізму щодо дотримання власних зобов'язань, незалежно від того в якій формі та кому вони надавалися. До речі, про це писав і О. Мотиль, коли наполягав на необхідності повернутися до ідей знаменитої статті «Х» Дж. Кеннана 1947 р. в пошуку правильних рішень перед загрозою російської агресії.

Звичайно, нас найбільше цікавлять рекомендації Д. Креймера щодо необхідної корекції політики Вашингтону стосовно Москви. Наскільки впровадження цих рекомендацій здатне допомогти Україні вистояти у протистоянні з підступним ворогом, що переважає її за військовим й економічним потенціалом, враховуючи те, що Європа готова обороняти кордони виключно по периметру країн-членів НАТО і не бажає навіть пригрозити запрошенням України до Альянсу або економічною блокадою навзаєм малоефективних санкцій проти путінського режиму.

Свої рекомендації Д. Креймер побудував досить оригінально, спочатку визначивши, чого американській адміністрації робити не варто. Серед них виділимо наступні:

- не може бути й мови про полегшення санкцій проти Росії, доки вона повністю не виведе свої війська з України та не поверне український Крим;
- ми (тобто уряд США. – *Авт.*) не маємо відправляти сусідів Росії до російської сфери впливу прямим чи опосередкованим шляхом: внаслідок угоди, торгівлі або загального нехтування цими країнами ними;
- ми не повинні вирішувати питання з Москвою щодо третіх держав за спиною їхнього керівництва та не «здавати» народи країн, які прагнуть зблизитися з Заходом та зменшити свою залежність від Росії;
- ми ніколи не маємо доводити до відома Росії своїх планів, як це зробив Б. Обама, коли публічно відмовився надавати військову допомогу Україні. Попередивши Путіна про відсутність ризику конфронтації з США, президент Обама розв'язав руки кремлівському авантюристу;
- відносинам між США та Росією не треба надавати характеру особистих стосунків між президентами, Трамп не має обманювати себе, що він знає як здобути те, чого не отримали його попередники – Буш та Обама ¹.

Врешті, що, на думку Д. Креймера, має робити Вашингтон у відносинах з Москвою:

- визнати, що абсолютне американське лідерство необхідне, щоб зупинити путінську агресію, тому що замінити Сполучені Штати у такій функції ніким. Діючи разом із союзниками по НАТО та іншими державами (Україною? – *Авт.*), США можуть у найкращий спосіб припинити шантаж великою війною, до якого вдається Москва;
- стримувати Росію з метою попередити подальшу агресію Москви та задіяти превентивні заходи для її унеможливлення, включно з посиленням санкцій, запобіганням експорту корупції Росією на Захід, блокуванням рахунків вищих російських чиновників, введенням фінансових санкцій проти всіх російських банків, енергійним застосуванням Закону Магнітського, використанням міжнародних організацій для звинувачень Москви у систематичному порушенні засадничих прав людини, нейтралізацією російської пропаганди та ін.;
- підсилити російських сусідів та оборону союзників по НАТО на кордонах з Росією. Вашингтон має довести до відома Росії, що вона не має жодного де-факто права вето щодо вступу нових членів до Альянсу. «Ми повинні підсилити військову підготовку та допомогу прифронтовим державам – не членам НАТО, таким як Грузія, Україна, Молдова. Це має включати надання Україні військової допомоги, підготовки військових та розвитку розвідки у більших, ніж раніше масштабах, щоб допомогти їй захистити себе від подальшої російської агресії, до чого неодноразово закликала двопартійна більшість в Конгресі США» ².

Просувати Україну до членства НАТО у найближчій перспективі Д. Креймер, мабуть, вважає справою безнадійною, він лише елегантно констатує, що «сьогодні це питання не стоїть на порядку денному Альянсу». Водночас рецензент вважає, що обсяги військової допомоги та її визначений Конгресом зміст аж ніяк не здатні створити власний український потенціал воєнного стримування Росії, щоб «захистити себе від подальшої російської агресії». Отже, допомога Україні зброєю з боку США матиме насамперед символічний характер. Звичайно, символи у політиці мають далеко не останнє значення, але і санкції, і зовнішня допомога «оборонною» зброєю у запланованих масштабах навряд чи здатні змусити Росію припинити збройну агресію та звільнити від окупації українські землі. Для цього потрібні принципово

¹ Ibid. – P. 122–125.

² Ibid. – P. 127.

нові підходи до «стримування Росії». Залишається дочекатися, коли режим В. Путіна чи його спадкоємці завдадуть поштовх належної сили, щоб відбувся стратегічний «прорив» у американсько-українських відносинах.

Можна безліч разів повторювати, що центр світової політики (або економіки, чи спочатку економіки, а згодом і політики) переміщується до Південно-Східної Азії, регіону, до якого належать держави з антидемократичними режимами чи здебільшого «фасадною» демократією, чи до країн БРІКС. Але фактом є те, що сучасний світовий порядок досі тримається завдяки цінностям та струк-

турам євроатлантичного співтовариства. Можна безкінечно констатувати кризу чи навіть остаточний крах лібералізму, але саме через його вплив досі зберігається світовий порядок, що в основних параметрах встановився після Другої світової війни завдяки добровільно взятому Сполученими Штатами тягарю й відповідальності світового лідера. Для розуміння місця і ролі путінської Москви серед руйнівників сучасного світового порядку – держав та недержавних агентів (а багатьох з останніх не існувало б без масштабного російського сприяння), книга Д. Креймера є першокласним джерелом.